

ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی

زبان فارسی

(دوره‌ی آموزش متوسطه)

مجموعه راهنماهای تولید کتاب‌های آموزشی - ۱۵

ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی
راهنمای تولید کتاب‌های آموزشی برای ناشران
نویسندگان و معلمان مؤلف

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
دفتر انتشارات کمک‌آموزشی
تابستان ۸۴

مقدمه

با ورود به هزاره‌ی سوّم میلادی، پیشرفت‌ها و تجربیات نوین آموزشی، این امکان را فراهم ساخته است که سخن گهربار پیامبر اسلام(ص)، «زگهواره تا گور دانش بجوی»، یا به عبارت دیگر «یادگیری مادام‌العمر»، مصداق عملی یابد. امروزه یادگیری به زمان حضور در مدرسه محدود نمی‌شود، بلکه همان‌طور که در گزارش کمیسیون بین‌المللی درباره‌ی آموزش برای قرن بیست و یکم با عنوان «یادگیری، گنج درون» (۱۹۹۵، Dolors) بیان شده است، یادگیری تمام جنبه‌های حیات انسان را دربرمی‌گیرد. تحقق چنین امر خطیری بدون بازاندیشی، بازسازی ساختارها و بازآفرینی مؤلفه‌های نظام آموزشی و زیرساخت‌های آن، بعید می‌نماید.

یکی از مهم‌ترین و رایج‌ترین منابع تحقق یادگیری مؤثر و پایدار در کشورمان، کتاب‌های آموزشی هستند. یادگیری اطلاعات از طریق کتاب، علیرغم گسترش اینترنت همچنان اهمیت خود را حفظ کرده است. (گانیه وریس، ترجمه‌ی مهجور، ۱۳۷۸).

کتاب‌های آموزشی توانسته‌اند، در کنار ابزار پیچیده و سریع توسعه یافته‌ی رسانه‌ای در سراسر نظام‌های آموزشی جهان همچنان اهمیت خود را حفظ کنند و به تحقق یادگیری در سطوح مختلف فراگیران پردازند.

در حال حاضر، «سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش»، به عنوان یکی از مؤسسات بزرگ علمی، فرهنگی و آموزشی کشور، در امر پژوهش، برنامه‌ریزی، تولید و ارزشیابی کتاب‌های آموزشی نقش عمده‌ای دارد. این سازمان، علاوه بر ساماندهی امور تولید و نشر کتاب‌های آموزشی، امر راهنمایی و جهت‌دهی به دست‌اندرکاران امور

چاپ و نشر، در راستای تولید کتاب‌های آموزشی مناسب و مورد نیاز نسل دانش‌آموزی، اولیا، معلمان و کارشناسان آموزشی سراسر کشور را برعهده دارد. آنچه در مجموعه‌ی حاضر فراهم شده است، تلاشی مقدماتی برای نیل به این مقصد می‌باشد. امیدواریم با نظرات ارشادی و اصلاحی کلیه‌ی صاحب‌نظران امر تعلیم و تربیت، در گام‌های بعدی، این تلاش‌ها کامل‌تر شوند و به سمت تحقق هدف‌های متعالی و آرمانی نظام آموزشی کشور پیش روند.

دفتر انتشارات کمک آموزشی

کتاب درسی «زبان فارسی» در سال‌های اول، دوم و سوم متوسطه با همین عنوان و در دوره‌ی پیش‌دانشگاهی با عنوان «زبان و ادبیات فارسی»، همراه با مبحث «ادبیات» تدریس می‌شود. درس اخیر شامل پنج مبحث زبان‌شناسی، دستور زبان، نگارش و انشاء، املا و ویرایش است و بر این باورهای کلی پی‌ریزی شده است که بتواند:

۱. زبان فارسی معیار امروز را به مخاطب بشناساند؛

۲. شیوه‌ها و قواعد نوشتن به زبان معیار را به مخاطب بیاموزد؛

۳. نوشتن را به عنوان فعالیتی مداوم و لذتبخش، در زندگی روزانه‌ی

مخاطب وارد کند؛

۴. گرایش مثبت نسبت به زبان فارسی معیار را در مخاطب ایجاد کند؛

۵. علاقه به پاسداری از زبان فارسی و اشاعه و گسترش آن را در

مخاطب نهادینه سازد.

اما واقعیت این است که تحقق کامل این هدف‌ها، با توجه به ساعات محدود درس زبان فارسی و حجم محدود کتاب‌های درسی به‌طور کامل امکان‌پذیر نیست. بنابراین ضرورت ایجاد می‌کند، در کنار کتاب‌های درسی، برای تحقق هدف‌های تعیین شده، آثار دیگری با نظارت کافی و برنامه‌ریزی دقیق تدوین و تألیف شوند تا از عهده‌ی این مهم برآیند، بنابراین ضرورت برنامه‌ریزی برای تألیف کتاب‌هایی براساس برنامه‌ی درسی «زبان فارسی» روشن است.

انواع کتاب‌های «آموزشی» در حوزه‌ی زبان فارسی

گروه زبان و ادبیات فارسی، کتاب‌های اخیر را «کتاب‌های آموزشی»

می‌نامد و زیر دو عنوان کلی معرفی می‌کند:

الف) کتاب‌های معلمان، شامل:

۱. دانش‌افزایی معلم

این نوع کتاب موجب ارتقای سطح علمی معلمان می‌شود و دانش موجود در کتاب درسی «زبان فارسی» را در سطحی گسترده‌تر به معلم عرضه می‌کند تا اگر مثلاً در کلاس درس، بحثی فراتر از سطح کتاب‌های درسی صورت گیرد که غالباً برای معلم و دانش‌آموز جالب و لذتبخش است، معلم قادر باشد با اطلاعات اضافی که چنین کتابی در اختیار او می‌گذارد، به بحث موجود جهت علمی بدهد و آن را هدایت کند. کم‌ترین اطلاعاتی که چنین کتاب‌هایی باید در اختیار معلم بگذارند و او را مجهز سازند، کمک به شناخت مبانی نظری مباحث مطرح شده در کتاب درسی است.

۲. روش تدریس زبان فارسی

هر روش تدریسی مبتنی بر رویکرد خاصی است و چون در حوزه‌ی زبان رویکردها بسیار متنوع و متفاوتند، معمولاً اصول نظری حاکم بر آن‌ها را دیدگاه‌های علمی روان‌شناختی، زبان‌شناختی یا تعلیم و تربیت تعیین می‌کنند و همین‌ها هستند که پایه‌ی هر کتاب روش تدریس را با روش تدریس دیگر متفاوت می‌سازند. یعنی از هر دیدگاه که به آموزش زبان بنگریم، رویکردهای حاکم بر آن دیدگاه‌ها یا طرح کلی ارائه‌ی عناصر زبانی به مخاطب، با رویکرد دیگر تفاوت دارد. کتاب حاضر بر مبنای رویکرد حاکم بر کتاب شکل می‌گیرد و به معلم امکان می‌دهد که پیش از ارائه‌ی درس، رویکرد مناسب کتاب را، مبتنی بر اصول علمی برگزیند و بر مبنای آن به ارائه‌ی مطلب پردازد.

۳. راهنمای معلم

راهنمای معلم کتابی است که آن را براساس کتاب درسی خاصی در ماده‌ی درسی خاصی می‌نویسند و قدم به قدم معلم را هدایت می‌کنند تا جریان درس را براساس رویکرد انتخابی خویش پیش ببرد.

۴. ارزشیابی و سنجش پیشرفت دانش‌آموز

این نوع کتاب به معلم امکان می‌دهد که در درس زبان فارسی انواعی از آزمون‌های هدف‌دار و متنوع طراحی کند تا بتواند موفقیت‌های تحصیلی دانش‌آموز و میزان تسلط وی بر مباحث کتاب و نیز میزان پیشرفت تدریجی او را در این ماده‌ی درسی بررسی کند و بسنجد. با کمک این کتاب، اطلاعاتی از توانایی‌های دانش‌آموز به دست می‌آید که می‌تواند پایه‌ای برای طراحی فعالیت‌های بعدی معلم و تصمیم‌گیری‌های آتی وی در مورد کلاس و دانش‌آموز باشد.

ب) کتاب‌های دانش‌آموزان

۱. دانش‌افزایی دانش‌آموز

این کتاب، کمبود اطلاعات کتاب درسی را که علت اصلی آن محدودیت حجم آن‌هاست، جبران می‌کند و به دانش‌آموز ضعیف امکان می‌دهد که در صورت احساس نیاز، عقب‌ماندگی‌های احتمالی خود را با مطالعه‌ی این مطالب جبران کند. به دانش‌آموز متوسط و قوی نیز اجازه می‌دهد که حوزه‌ی دانش خود را در باب درس زبان فارسی بیش از کتاب درسی گسترش دهد و عطش خود را برای دانستن بیش‌تر تسکین بخشد. کتاب دانش‌افزایی می‌تواند، ساختاری متفاوت با کتاب درسی داشته باشد و مطالب را به گونه‌ای متنوع ارائه دهد.

۲. مرجع دانش آموز

اگر دانش‌آموزی حین مطالعه‌ی کتاب درسی به اطلاعات و آگاهی‌های جنبی بیش‌تری نیاز داشته باشد، باید بتواند بدون فوت وقت و تأخیر، به سراغ کتاب ویژه‌ای برود که در طبقه‌بندی دقیق و علمی آن، مطلب مورد نیاز خود را پیدا کند؛ در صورتی که ممکن است جست‌وجوی مطلب مورد نیاز وی را از راه‌های معمول، مدت‌ها وقتش را هدر دهد. کتاب‌های دایره‌ی‌المعارف با طبقه‌بندی‌های علمی و دقیق، در حوزه‌ی اخیر جای می‌گیرند.

۳. کتاب تمرین برای تثبیت آموخته‌ها، تقویت و آموزش جبرانی

با توجه به تفاوت‌های فردی موجود در دانش‌آموزان، ممکن است و دانش‌آموز خاصی نتواند پایه‌پای دیگران به یادگیری مطلوب برسد یا اکتفا به یک بار آموزش، برای وی میسر نباشد. ممکن است بعضی از دانش‌آموزان حافظه‌ی سمعی خوبی داشته باشند، اما دیگران حافظه‌ی بصری بیشتری داشته باشند؛ بنابراین برای تحقق یادگیری مطلوب باید کتاب‌های مبتنی بر کتاب درسی زبان فارسی با تمرین‌های متنوع و گوناگون در هر پنج زمینه‌ی مورد نظر کتاب طراحی شوند تا دانش‌آموزان با استعداد‌های متفاوت، بتوانند از آن‌ها بهره‌ی کافی ببرند.

۴. جنبی و سرگرمی

این نوع کتاب را می‌توان به صورت مجموعه‌ای متنوع از معما، چیستان، جدول، بازی، شعر و طنز تألیف کرد تا هر دانش‌آموزی با هر استعدادی بتواند، بدون دغدغه‌ی فکری بخش‌هایی از آن را مطابق با میل و علاقه‌ی خود برگزیند و بدون واهمه از بایدها و نبایدها، از سرگرمی‌های آن به منظور یادگیری مطالب کتاب زبان فارسی بهره‌مند شود. بدیهی

است، تمامی مباحث مطرح شده در این کتاب، به صورت غیرمستقیم با کتاب درسی ارتباط خواهند داشت.

هدف‌های کتاب‌های آموزشی حوزه‌ی زبان فارسی

روشن است که هدف‌های کتاب‌های آموزشی، در درجه‌ی نخست همان هدف‌های برنامه درسی زبان فارسی هستند و در صورت ضرورت، مؤلف آگاه می‌تواند هدف‌هایی را که در برنامه‌ی درسی زبان فارسی به دلیل مشکلات تألیف، کم‌تر به آن‌ها پرداخته شده است گسترش دهد و زمینه را برای رشد و تعالی هدف‌های اساسی آماده سازد. بنابراین آشنایی با هدف‌های مصوب برنامه‌ی درسی برای مؤلفان کتاب‌های آموزشی ضروری است. هدف‌های کتاب‌های درسی زبان فارسی را می‌توان در این سه حوزه مطالعه کرد:

الف) شناختی

- شناخت اهمیت و ارزش زبان فارسی به عنوان مهم‌ترین عامل ارتباطی، فکری و فرهنگی مردم ایران؛
- آشنایی با زبان فارسی معیار و مسائل مربوط به آن؛
- آشنایی با قواعد و نکات دستوری، نگارشی و املائی.

ب) مهارتی

- کسب مهارت بیش‌تر در گوش‌دادن و درک مفاهیم؛
- کسب مهارت بیش‌تر در سخن‌گفتن و برقراری ارتباط کلامی؛
- کسب مهارت بیش‌تر در خواندن متون ساده‌ی زبان فارسی؛
- کسب مهارت بیش‌تر در نوشتن و مهارت‌های فرعی آن؛
- کسب مهارت در استفاده از منابع، مآخذ و مراجع.

پ) نگرشی

- ایجاد علاقه به پاسداری از زبان فارسی و اشاعه و گسترش آن؛
 - تقویت علاقه به حفظ و پاسداری از ارزش‌های حاکم بر زبان فارسی؛
 - ایجاد علاقه به کاربرد صحیح مهارت‌های زبانی در زندگی.
- بدیهی است که این هدف‌ها باید در تدوین کتاب‌های آموزشی زبان فارسی همواره مورد توجه قرار گیرند.

ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی زبان فارسی

الف) ویژگی‌های عمومی

مهم‌ترین ویژگی‌های عمومی کتاب‌های اخیر عبارتند از:

۱. دیداری

۱-۱. طرح جلد و قطع

- براساس سن و سال و فرهنگ و ویژگی‌های فکری مخاطب طراحی شود.
- مطالب کتاب سنخیت داشته باشد.

۱-۲. خط

سن و سال و سلیقه و ویژگی‌های علمی و فکری مخاطب از عوامل تأثیرگذار در انتخاب نوع خط و اندازه‌ی آن است. برای مثال خطی که برای کتاب‌های دانش‌آموزان انتخاب می‌شود، باید از لحاظ اندازه و نوع، تنوع و گوناگونی بیش‌تری داشته باشد تا موجب کاهش خستگی و پراکندگی فکر و افزایش میزان توجه و علاقه به کتاب شود.

۳-۱. تصویر

از آن جا که تصویر در انتقال مطلب بسیار مؤثر است و می تواند بخشی از بار انتقال مطلب را عهده دار شود، بهتر است نویسندگان کتاب های آموزشی به تناسب درس و سن و سال مخاطب، استفاده از تصویر و نمودار را در دستور کار خود قرار دهند.

۴-۱. پاراگراف بندی و حاشیه گذاری

روشن است که اگر مطالب کتاب به بند (پاراگراف) های متناسب تقسیم شود و در هر صفحه فضای سفید کافی در نظر گرفته شود، رغبت خواننده به مطالب آن افزون تر می شود.

۲. کیفی

۱-۲. زبان و بیان

از آن جا که کتاب آموزشی حوزه ی زبان فارسی، خود به آموزش درست گفتن و درست نوشتن می پردازد، لازم است خود نیز سرمشق واقعی مؤلفان کتاب های آموزشی قرار گیرد. در مقوله ی زبان کتاب های آموزشی، توجه به سلاست، فصاحت، رسایی متن و هماهنگی بین رسانه و پیام و سادگی در عین استحکام و استفاده از زبان معیار علمی ضروری است.

۲-۲. سازماندهی محتوا

بر مبنای اصول سازماندهی محتوا لازم است، میان تمام اجزای مباحث کتاب های آموزشی پیوندی منطقی برقرار شود و چگونگی تقدم و تأخر و حجم موارد پیش بینی شود تا عمل یادگیری به صورتی دقیق و مؤثر انجام گیرد.

۳-۲. ساختار

رعایت ساختار نیز در کتاب‌های آموزشی ضروری به نظر می‌رسد. عنوان و نام مؤلف یا مترجم، پیش‌گفتار، مقدمه، فهرست مطالب، فهرست نشانه‌های اختصاری، متن فصل‌بندی شده، منابع و مأخذ، واژه‌نامه و کتاب‌نامه

۳. علمی و ساختاری

۱-۳. صحت مطلب

هر کتاب آموزشی باید شامل مطالبی باشد که صحت علمی آن‌ها به تأیید و اثبات رسیده باشد. حدسیات و فرضیات نامطمئن نباید جایی در کتاب داشته باشند.

۲-۳. تازگی مطلب

کتاب‌های آموزشی حوزه‌ی زبان فارسی باید براساس آخرین اطلاعات و مکتب‌های زبان‌شناسی بین‌المللی نوشته شوند.

۳-۳. تناسب متن با توان علمی مخاطب

بدیهی است که هنگام تدوین کتاب‌های آموزشی، تناسب مطالب کتاب با توانایی‌های ذهنی و علمی مخاطب و پیش‌دانسته‌های وی در نظر گرفته می‌شود.

۴-۳. توجه به ارتباط عمودی و افقی

همچنان که کتاب درسی را بر مبنای ارتباط موضوعی با کتاب‌های قبل و بعد هر پایه می‌نویسند، کتاب آموزشی نیز لازم است با مطالب کتاب‌های پایه‌های قبلی و بعدی و کتاب‌های همان پایه ارتباط افقی و عمودی داشته باشد.

معیارهای ارزش‌گذاری

با توجه به آنچه گذشت، معیارهای ارزش‌گذاری بر مهم‌ترین ویژگی‌های عمومی کتاب‌های آموزشی حوزه‌ی زبان فارسی به این شرح ارائه می‌شوند:

ویژگی‌های اختصاصی

الف) کتاب دانش‌افزایی معلم

۱. دارای اطلاعات نوین زبان‌شناسی، دستوری، نگارشی و املائی است که توان علمی معلم را ارتقا می‌دهد.
۲. دید تازه‌ای درباره‌ی زبان، نقش و فایده‌های آن به مخاطب می‌دهد؛
۳. تصویری روشن از «زبان معیار» و نقش آن در تحکیم ارزش‌های ملی، دینی و فرهنگی به معلم می‌دهد؛
۴. حوزه‌ی اطلاعات معلم را در باب نقش‌های اجتماعی و ارتباطی زبان گسترش می‌دهد؛
۵. اطلاعات موجود را با روش‌های تازه و جذاب بیان می‌کند؛
۶. اطلاعات موجود در کتاب با نیازهای حرفه‌ای معلم ارتباط دارد؛
۷. مهارت استفاده‌ی درست از واحدهای زبررنجیزی زبان را به معلم می‌آموزد؛

۸. علاقه‌ی معلم را به مطالعه‌ی بیش‌تر در مورد زبان و مطالعات زبانی افزایش می‌دهد؛
۹. علاقه‌ی معلم را برای کمک به گسترش و توسعه‌ی زبان فارسی معیار افزایش می‌دهد؛
۱۰. اطلاعات موجود در کتاب با مسائل جامعه و زندگی امروز مرتبط است؛
۱۱. در تدوین کتاب از یافته‌های جدید زبانی در سطح جهان استفاده شده است.

ب) کتاب روش تدریس

۱. آخرین رویکردهای آموزش زبان را به معلم زبان فارسی معرفی می‌کند؛
۲. عوامل مؤثر در یادگیری علمی و عملی زبان فارسی را به معلم می‌آموزد؛
۳. در معرفی رویکردهای زبان‌آموزی به معلم، از روش‌های انتقادی استفاده می‌کند؛
۴. اصول علمی زبان‌آموزی را به معلم معرفی می‌کند؛
۵. رویکردهای حاکم بر کتاب جدید زبان فارسی و تفاوت آن را با سایر رویکردها به معلم معرفی می‌کند؛
۶. سایر کتاب مرتبط با این حوزه را به معلم معرفی می‌کند.

پ) کتاب راهنمای معلم

۱. شیوه‌های گوناگون تدریس را براساس رویکرد انتخابی به معلم می‌آموزد؛

۲. توانایی معلم را در تدریس مطالب کتاب براساس شیوه‌ها و تکنیک‌های ارائه شده ارتقا می‌دهد؛
۳. توانایی کاربرد شیوه‌های فعال تدریس و شگرد (تکنیک)‌های نو را در معلم زبان فارسی ایجاد می‌کند؛
۴. مهارت‌های زمان‌بندی و مدیریت زمان را به معلم می‌آموزد؛
۵. سایر کتاب‌های روش تدریس مرتبط با درس زبان فارسی را به معلم معرفی می‌کند؛
۶. شیوه‌های بودجه‌بندی و ارائه‌ی زمان‌بندی درس را به معلم می‌آموزد؛
۷. هدف‌های آموزش درس زبان فارسی را به معلم معرفی می‌کند؛
۸. وسایل کمک‌آموزشی مناسب تدریس درس زبان فارسی را به معلم معرفی می‌کند؛
۹. توجه معلم را به مفاهیم اصلی و بنیادی درس زبان فارسی جلب می‌کند؛
۱۰. از طرح نکات فرعی و بی‌اهمیت در تدریس می‌پرهیزد.

ت) کتاب ارزشیابی و سنجش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموز در درس زبان فارسی

۱. انواع شیوه‌های ارزشیابی متناسب با درس زبان فارسی را به معلم می‌آموزد؛
۲. معلم را با طراحی آزمون‌های پیشرفت تحصیلی برای دانش‌آموزان آشنا می‌سازد؛
۳. آزمون‌هایی براساس اندیشه، تفکر و خلاقیت و پرهیز از تکیه بر حافظه ارائه می‌دهد؛
۴. با هدف‌ها و انتظارات کتاب هماهنگی دارد؛

۵. در طراحی آزمون‌ها به فرایند بیش از نتیجه اهمیت می‌دهد.

ث) کتاب دانش‌افزایی دانش‌آموز

۱. مخاطب را با ویژگی‌ها، فایده‌ها و نقش زبان در روابط اجتماعی آشنا می‌سازد؛
۲. با آوردن نمونه‌های مناسب، مخاطب را با ارزش‌های فرهنگی، ملی و دینی بیش‌تر آشنا می‌سازد؛
۳. با آوردن نمونه‌های جذاب، شوق به مطالعه درباره‌ی زبان را در مخاطب افزایش می‌دهد؛
۴. اطلاعات نوین زبان‌شناسی، دستوری، نگارش و املائی را دربردارد؛
۵. زبان معیار و نقش‌های آن را به مخاطب معرفی می‌کند؛
۶. حوزه‌ی اطلاعات دانش‌آموز را درباره‌ی زبان و نقش اجتماعی آن گسترش می‌دهد؛
۷. مخاطب را به طور مستقیم و غیرمستقیم با شیوه‌ها و قواعد درست نوشتن بیش‌تر آشنا می‌سازد؛
۸. کاربرد صحیح واحدهای زبرنجیری را در سخن گفتن به مخاطب می‌آموزد؛
۹. با آوردن نمونه‌های مناسب، علاقه‌ی بیش‌تر مخاطب را به خواند و نوشت به زبان فارسی معیار می‌افزاید؛
۱۰. شوق نوشتن متن‌های مناسب سن و سال مخاطب را در وی افزایش می‌دهد.

ج) کتاب مرجع دانش‌آموز

۱. مجموعه‌ای مدون از واژگان مورد نیاز و چگونگی ساخت آن‌ها را به دانش‌آموز ارائه می‌دهد؛

۲. مجموعه‌ای مدون از نکات دستوری لازم به عنوان مرجع مطمئن به دانش‌آموز ارائه می‌دهد؛
۳. به کنجکاوی‌های دانش‌آموز درباره‌ی زبان و طرز کار آن پاسخ مناسب می‌دهد؛
۴. به سؤال‌هایی که هنگام مطالعه‌ی کتاب درسی زبان فارسی پیش می‌آید پاسخ مناسب می‌دهد؛
۵. کلیه‌ی نیازهای علمی دانش‌آموز را اندکی فراتر از کتاب‌های درسی در نظر می‌گیرد؛
۶. دسترسی سریع و آسان دانش‌آموز به پاسخ را مورد توجه قرار می‌دهد.

- چ) کتاب تمرین برای تثبیت آموخته‌ها و تقویت و آموزش جبرانی**
۱. برای یادگیری مطالب کتاب درسی، تمرین‌های مناسب و متنوع ارائه می‌دهد؛
۲. جریان یادگیری را طوری هدایت می‌کند که دانش‌آموز به خلاقیت در پاسخ‌دهی توجه کند؛
۳. کمبودهای احتمالی کتاب درسی را در مبحث تمرین‌های خلاقه جبران می‌کند؛
۴. سطح دشواری تمرین‌ها و پرسش‌ها را در نظر می‌گیرد؛
۵. سیر تمرین‌ها و پرسش‌ها را از ساده به مشکل در نظر می‌گیرد؛
۶. ارتباط افقی و عمودی درس‌ها را در طراحی تمرین‌ها و پرسش‌ها در نظر می‌گیرد؛
۷. تمرین‌ها و پرسش‌ها را براساس نیاز سه دسته دانش‌آموز: قوی، متوسط و ضعیف طراحی می‌کند؛

۸. توجه مخاطب را از طریق طراحی پرسش‌های حساب شده به واقعیات زندگی معطوف می‌کند؛
۹. بین پرسش‌ها و تمرین‌ها با نیازهای زندگی مخاطب رابطه برقرار می‌کند؛
۱۰. یادگیری پایدار را از طریق طرح تمرین‌های مناسب مورد توجه قرار می‌دهد.

ح) کتاب جنبی و سرگرمی

۱. برخی از مطالب کتاب را به شکل بازی و سرگرمی ارائه می‌دهد؛
۲. فرصت‌هایی برای تفکر و ارائه‌ی پاسخ‌های متنوع به مخاطب، فراهم می‌آورد؛
۳. برای یادگیری شیوه‌های متنوع فراهم می‌سازد؛
۴. تمام مطالب کتاب از قبیل سرگرمی و بازی، بار آموزشی دارد؛
۵. در ارائه‌ی مطالب به پیش‌دانسته‌های دانش‌آموز توجه دارد؛
۶. روحیه‌ی جست‌وجوگری و پژوهش را در مخاطب تقویت می‌نماید؛
۷. اطلاعات را به صورت انتقالی و یکسویه ارائه نمی‌دهد؛
۸. زیبایی‌ها و شگفتی‌های زبان را ضمن سرگرمی‌های هدفمند به مخاطب ارائه می‌کند؛
۹. از ویژگی درهم تنیدگی مطالب مورد علاقه‌ی مخاطب استفاده می‌کند؛
۱۰. هم‌دلی و هم‌سوئی مخاطب با ارزش‌های زبان را برمی‌انگیزد.

معیارهای ارزش‌گذاری بر ویژگی‌های عمومی کتاب‌های آموزشی

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

ردیف	ویژگی‌ها	۵ بسیار زیاد	۴ زیاد	۳ متوسط	۲ کم	۱ بسیار کم
۱	هماهنگی جلد و قطع کتاب با ویژگی‌های فکری و فرهنگی و سن و سال مخاطب					
۲	هماهنگی جلد و قطع کتاب با مطالب کتاب					
۳	هماهنگی خط براساس ویژگی‌های فکری و سنی مخاطب					
۴	استفاده مناسب از تصویر، نقاشی، جدول و نمودار					
۵	تناسب تصویرهای کتاب در انتقال مطلب به مخاطب					
۶	رعایت اصول پاراگراف‌بندی و سفیدخوانی					
۷	رعایت نثر «علمی» و زبان معیار					
۸	رعایت اصول سازمان‌دهی محتوا در گزینش و چینش مطالب					
۹	رعایت مبنای دقیق و منسجم علمی در ساختار					
۱۰	صحت علمی مطالب کتاب					
۱۱	تازه و معتبر بودن مطالب کتاب					
۱۲	تناسب مطالب کتاب با توان علمی مخاطب					
۱۳	توجه به ارتباط عمودی و افقی مطالب					
جمع						
جمع کل						

معیارهای ارزش‌گذاری بر ویژگی‌های اختصاصی کتاب‌های
دانش‌افزایی معلم

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

ردیف	ویژگی‌ها	۵ بسیار زیاد	۴ اد	۳ متوسط	۲ کم	۱ بسیار کم
۱	داشتن اطلاعات نوین زبان‌شناسی برای ارتقای علمی معلم					
۲	ایجاد دید تازه در معلم نسبت به زبان، نقش و فایده‌های آن					
۳	ارائه‌ی تصویری روشن از زبان معیار و نقش آن در تحکیم ارزش‌های ملی، دینی و فرهنگی به معلم					
۴	توانایی گسترش اطلاعات معلم در باب نقش‌های اجتماعی و ارتباطی زبان					
۵	بیان اطلاعات موجود با روش‌های تازه و جذاب					
۶	ارتباط اطلاعات موجود در کتاب با نیازهای حرفه‌ای معلم					
۷	آموزش مهارت استفاده‌ی درست از واحدهای زیرزنجیری زبان به معلم					
۸	توانایی افزایش علاقه‌ی معلم به مطالعات پیش‌تر زبانی					
۹	ایجاد علاقه در معلم برای کمک به گسترش زبان فارسی معیار					
۱۰	ارتباط اطلاعات موجود در کتاب با مسائل جامعه و زندگی امروز					
۱۱	استفاده از یافته‌های جدید زبانی بین‌المللی در تدوین کتاب					
	جمع					
	جمع کل					

معیارهای ارزش‌گذاری بر ویژگی‌های اختصاصی کتاب روش تدریس

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

۱ بسیار کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ بسیار زیاد	ویژگی‌ها	ردیف
					معرفی آخرین رویکردهای آموزش زبان به معلم	۱
					آموزش عوامل مؤثر در یادگیری علمی و عملی زبان به معلم	۲
					استفاده از روش‌های انتقادی در معرفی رویکردهای زبان‌آموزی	۳
					معرفی اصول علمی زبان‌آموزی	۴
					معرفی روی رده‌های حاکم بر کتاب جدید زبان فارسی و تفاوت آن با سایر رویکردها	۵
					معرفی سایر کتاب‌های مرتبط	۶
					جمع	
					جمع کل	

معیارهای ارزش گذاری بر ویژگی های اختصاصی کتاب راهنمای معلم

نام کتاب: ترجمه/ تألیف: ناشر: کد:

ردیف	ویژگی ها	۱ بسیار کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ بسیار زیاد
۱	آموزش شیوه های گوناگون تدریس متناسب با رویکرد انتخابی					
۲	ارتقای توانایی معلم در تدریس براساس شیوه های ارائه شده					
۳	ایجاد توانایی کاربرد شیوه های نو در تدریس					
۴	آموزش مدیریت زمان به معلم					
۵	معرفی سایر کتاب های روش تدریس مرتبط					
۶	آموزش شیوه های بودجه بندی درس به معلم					
۷	معرفی هدف ها و انتظارات					
۸	معرفی وسایل کمک آموزشی مناسب					
۹	جلب توجه معلم به مفاهیم بنیادی درس					
۱۰	پرهیز از طرح نکات فرعی و بی اهمیت درس					
جمع						
جمع کل						

معیارهای ارزش گذاری بر ویژگی های اختصاصی کتاب های ارزشیابی و
سنجش پیشرفت تحصیلی دانش آموز

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

۱ بسیار کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ زیاد	ویژگی ها	ردیف
					آموزش انواع شیوه های ارزشیابی متناسب با درس فارسی	۱
					آشنا ساختن معلم با طراحی آزمون های پیشرفت تحصیلی	۲
					ارائه آزمون هایی براساس تفکر و خلاقیت و پرهیز از تکیه بر حافظه	۳
					هماهنگی با هدف ها و انتظارات کتاب	۴
					اهمیت دادن به فرایند اجرای آزمون در برابر نتیجه	۵
جمع						
جمع کل						

معیارهای ارزش گذاری بر ویژگی‌های اختصاصی کتاب مرجع دانش آموز

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

ردیف	ویژگی‌ها	۵ بسیار زیاد	۴ زیاد	۳ متوسط	۲ کم	۱ بسیار کم
۱	ارائه‌ی مجموعه‌ای مدون از واژگان مورد نیاز و چگونگی ساخت آن‌ها، به دانش آموز					
۲	ارائه‌ی مجموعه‌ای مدون از نکات دستوری ضروری، به دانش آموز					
۳	دادن پاسخ مناسب به کنجکاوی‌های دانش آموز درباره‌ی دستگاه زبان و طرز کار آن					
۴	دادن پاسخ مناسب به سؤال‌های برانگیخته در هنگام مطالعه‌ی کتاب درسی					
۵	در نظر گرفتن نیازهای علمی دانش آموز، اندکی فراتر از سطح کتاب درسی					
۶	توجه به دسترسی سریع و آسان دانش آموز به پاسخ دلخواه					
جمع						
جمع کل						

معیارهای ارزش‌گذاری بر ویژگی‌های اختصاصی کتاب دانش‌افزایی
دانش‌آموز

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

ردیف	ویژگی‌ها	۵ بسیار زیاد	۴ زیاد	۳ متوسط	۲ کم	۱ بسیار کم
۱	آشنا ساختن بیش‌تر مخاطب با ویژگی‌ها و نقش‌های زبان در روابط اجتماعی					
۲	آشنا ساختن بیش‌تر مخاطب با ارزش‌های فرهنگی، ملی و دینی					
۳	افزایش شوق مطالعه‌ی بیشتر مخاطب					
۴	ارائه‌ی مطالب نوین زبان‌شناسی، دستوری، نگارشی و املائی به مخاطب					
۵	معرفی بیش‌تر زبان معیار و نقش آن به مخاطب					
۶	گسترش حوزه‌ی اطلاعات دانش‌آموز درباره‌ی زبان و نقش‌های آن					
۷	آشنا ساختن بیش‌تر مخاطب با شیوه‌ها و قواعد درست نوشتن					
۸	آموزش کاربرد صحیح واحدهای زیرزنجیری در هنگام سخن گفتن					
۹	افزایش علاقه‌ی بیشتر مخاطب به خواندن و نوشتن با زبان معیار					
۱۰	افزایش شوق نوشتن متن‌های مناسب دانش‌آموز در او					
	جمع					
	جمع کل					

معیارهای ارزش‌گذاری بر ویژگی‌های اختصاصی کتاب تمرین برای تثبیت
آموخته‌ها و تقویت و آموزش جبرانی

نام کتاب: ترجمه/ تألیف: ناشر: کد:

ردیف	ویژگی‌ها	۵ بسیار زیاد	۴ زیاد	۳ متوسط	۲ کم	۱ بسیار کم
۱	ارائه‌ی تمرین‌های مناسب و متنوع برای یادگیری مطالب کتاب درسی					
۲	هدایت جریان یادگیری به سمت پاسخ‌های خلاقه					
۳	جبران کمبودهای احتمالی کتاب درسی					
۴	در نظر گرفتن سطح دشواری تمرین‌ها و پرسش‌ها					
۵	طرح تمرین‌ها از ساده به مشکل					
۶	در نظر گرفتن ارتباط افقی و عمودی درس‌ها هنگام طرح پرسش‌ها و تمرین‌ها					
۷	تقسیم تمرین‌ها و پرسش‌ها به سه دسته‌ی قوی، ضعیف و متوسط					
۸	جلب توجه مخاطب به واقعیات زندگی از طریق طراحی تمرین‌های مرتبط با زندگی					
۹	برقراری رابطه میان پرسش‌ها و تمرین‌ها با زندگی مخاطب					
۱۰	توجه به یادگیری پایدار از طریق طرح تمرین‌های مناسب					
جمع						
جمع کل						

معیارهای ارزش‌گذاری بر ویژگی‌های اختصاصی کتاب جنبی و سرگرمی

نام کتاب: ترجمه/ تألیف: ناشر: کد:

ردیف	ویژگی‌ها	۱ بسیار کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ بسیار زیاد
۱	ارائه‌ی برخی از مطالب به شکل بازی و سرگرمی					
۲	فراهم ساختن فرصت تفکر برای ارائه‌ی پاسخ‌های متنوع					
۳	فراهم آوردن شیوه‌های متنوع برای یادگیری					
۴	وجود بار آموزشی در تمامی مطالب کتاب					
۵	توجه به پیش‌دانسته‌های مخاطب در ارائه‌ی مطالب					
۶	تقویت روحیه‌ی جست‌وجوگری و پژوهش در مخاطب					
۷	عدم ارائه‌ی اطلاعات به صورت انتقالی و یکسویه					
۸	ارائه‌ی زیبایی‌ها و شگفتی‌های زبان در ضمن سرگرمی‌های هدفمند					
۹	استفاده از ویژگی درهم‌تنیدگی (تلفیق) برای ارائه‌ی اطلاعات					
۱۰	انگیزش حس هم‌دلی و هم‌سویی مخاطب نسبت به زبان فارسی					
	جمع					
	جمع کل					

مجموعه راهنماهای تولید کتاب‌های آموزشی می‌کوشد تا یافته‌های علمی کاربردی و دیدگاه‌های صاحب‌نظران درباره‌ی سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی را برای استفاده‌ی نویسندگان، ناشران و سایر پدیدآورندگان کتاب‌های آموزشی ارائه کند.

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
 دفتر انتشارات کمک‌آموزشی
 دبیرخانه سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی
<http://samanketab.roshdmag.ir>